

УДК 811.161.1

Марина КОЛІНЬКО

ДВЕРІ ЯК МЕТАФОРА ЗУСТРІЧІ КУЛЬТУРНИХ СВІТІВ

У статті показано багатозначну семантику філософської метафори дверей. Розгляд культурного буття “між” вимагає нашого звернення до топосів граничного простору. Символ дверей як місця розмикання кордону і переходу із буття “перед” до буття “за” розкриває механізм зустрічі культурних світів.

Ключові слова: слова: двері, топос, межа, пороговий простір, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. Сьогодення часто характеризують як час зустрічі і зіткнень різних цивілізацій, активізації міжкультурної комунікації. Метафора дверей є дуже слушною для топологічного дослідження цієї проблематики. Логіка розгляду граничних культурних підстав і буття “між” неминуче виводить нас на топоси порогового простору. Двері втілюють у собі зв’язок двох територій, що розділені кордоном. І у буденному розумінні, і у філософському сенсі двері – це те, що “розмежовує”, визначає будь-який людський світ. Як матеріальний об’єкт, двері є апіорною реальністю архітектури, будь-який будинок обов’язково має двері. Як поняття, слово, функція, двері належать до ідеальної реальності (філософської, політичної, літературної, міфологічної, релігійної тощо), пов’язані із семантикою входу і виходу.

Впускаючи, двері відкривають доступ до інших речей, замикаючи, вони охороняють їх від посягання. У своєму вихідному і двоякому значенні двері є не лише отвір (пропуск, пролом в кордоні), але і те, що його закриває. М. Еліаде наводить відомий приклад з дверима в церкву, які відкриваються усередину і означають розрив зв’язку профанного і сакрального світів: “Поріг, що розділяє два простори, вказує в той же час на дистанцію між двома способами життя : мирським і релігійним. Це також бар’єр, межа, яка розділяє і протиставляє два світи, і, з іншого боку, це те парадоксальне місце, де вони сполучаються, де світ мирського може перейти у світ священного” [10, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Двері як культурна і філософська метафора розглядається античними філософами від Парменіда до Платона і Аристотеля. Вислів Христа “Я – двері” коментували Августин Блаженний, Іоанн Златоуст, Тома Аквінський. М. Гайдегер на семінарі про Парменіда говорив, що уся західна філософія присвячена дверям, які відкриваються і закриваються. Ж. Лакан, Ж. Дерріда, Е. Левінас, Г. Башляр, Д. Таріццо використовували цей образ у своїх працях. М. Еліаде багаторазово відмічав центральне положення дверей в

прадавніх культурах і їх життєво важливу роль в оформленні людського світу.

Мета даної статті – аналіз концептуальної метафори дверей як місця розмикання кордону і переходу з одного культурного простору в інший.

Виклад основного матеріалу. Від грецького *θύρα* (двері) походить *θύραϊος* – “той, що знаходиться поза дверима”, тобто поза домом або країною; той, що відсутній; чужий. *Θυρεός* – це камінь, який замість дверей закриває вхід, тому місто на кордоні з Лаконікою мало назву Фірея. Лат. *foris* (двері) має значення “зовні”; у поході, за межами вітчизни або за містом, *forensis* – “зовнішній”, “іноземний”; той, що має відношення до громадських справ... Також – ринковий, ярмарковий, що пов’язане з тим, що ринки і ярмарки спочатку влаштовувалися за межею міста” [6, с. 23].

Образ дверей є архетипічним. Він розкриває глибинні шари культурного несвідомого, відсилає нас до культурної матриці будь-якого домашнього світу. Маючи подвійне символічне значення – *захисту* і *доступу*, двері обмежують домашній світ і відкривають можливість спілкування із зовнішнім світом. Вони дають притулок, захищають від небезпек, охороняють таємниці домашнього світу, представляють регіон сущого, який більш менш нам відомий і нами освоєний. У обрядовій практиці стародавніх слов’ян двері служили локусом охоронних магічних дій, що відображали етапні родинні події, такі як весілля, народження дітей, похорони. Якщо центр дому мав найбільшу сакральність, то місце біля виходу було найменш шанованим (що парадоксально підкреслює його топографічну значущість: саме там перш за все може відбутися зустріч з невідомим, зіткнення із зовнішнім середовищем). Такий розподіл простору будується на цінностях зрозумілості, захищеності домашнього світу. На Харківщині при будівництві оселі дверний отвір хрестили сокирою, примовляючи: “Двері, двері, будьте ви на заперті злomu духові і злодієві”. Вальтер Беньямін описував жах уві сні перед дверима, які не закриваються.

У Китаї духами дверей ставали воєначальники, яких обожнювали. На старовинній китайській гравюрі зображені воїни, що тримають зброю один одного перехрещеними руками перед дверима. Це свідчить про переважно закриту комунікацію стародавніх культурних світів.

Переступаючи поріг, людина розширює свої горизонти. Таким чином, двері запрошують до зустрічі, відкриття, контактів з іншими. Стародавня Індія подає приклади більш відкритої комунікації, ніж інші архаїчні культури. Буддизм дарує нам притчу про зодчих, один з яких будував міст, що поєднував села по обидва боки річки, а інший – стіну

впродовж села. І хоча цілі обох архітекторів були благородні (стіна охороняла жителів від ворогів), першого Будда нагородив блюдом золота, а на другого усією тушею всівся священний бик разом із золотим блюдом.

Декоруванню вхідних дверей приділялося дуже велике значення. В Індії і досі існує безліч дозволених і заборонених для зображення мотивів. У індуїзмі через зображення божеств на одвірку домочадці вступають у взаємодію з вищими силами. Також поширені зображення свастики як символу родючості, процвітання і відродження життя, кокосового горіха і квіток (лотоса, троянди). Таким чином, на двері покладається захисна функція не лише в матеріальному, але і символічному сенсі. Концепція простору в Стародавній Індії ґрунтувалася на русі “тонких енергій Васту”, тому головний вхід в будівлю співвідносився з головним входом Прани (життєвої енергії), що надходить в будівлю. Розташування дверей, їх розміри визначалися спеціальними розрахунками, щоб максимізувати цей позитивний потік. І сьогодні вхідні двері в будівлю і задні вхідні двері зазвичай розташовують на одній прямій лінії, оскільки це “забезпечує потік енергії всередину і вихід її з будівлі без будь-яких перешкод. Цей енергетичний тунель називається Вамша Дандам (vamsa dandam), що буквально означає “бамбукова жердина” або “хребет” [1]. Суто матеріальна користь від наскрізного розташування дверей полягає у можливості швидкого та якісного провітрювання будівлі, в той час, як духовне значення в тому, що сонячна енергія надходить в головний вхід і виходить через задні двері, тим самим забезпечуючи безперешкодний і постійний потік свіжої енергії в будинку. Індійці вважали, що через двері будинок втрачає свою силу, тому не робили багато дверей, щоб він не ослаб.

У Стародавньому Римі Януса – бога всіх входів, виходів і переходів зображали дволиким. Одне його обличчя дивиться всередину дому, а інше назовні, одне (старе) звернене в минуле, а інше (молоде) – в майбутнє. Римляни дуже шанували цього бога за те, що він “відмикає” і “замикає” небесні ворота. Його постать набувала космологічного сенсу, уособлюючи собою перехід від хаосу до порядку. З Янусом співвідносилися часи золотого століття, оскільки він вважався першим правителем Лаціума, так званої “Прометєєвої” цивілізації, тобто засновником культурного світу.

Як культурний топос, двері відбивають не лише сакральні і профанні сенси, а стають розповсюдженою літературною і психологічною метафорою. Підкреслюючи важливість образу дверей в творчості Л. Толстого, російська дослідниця О. Панова пише: “Двері виникають як реалізація пограничної ситуації в духовній еволюції героїв, рубіж і зв’язок двох світів. У оповіданні про сон Андрія Болконського через си-

мвол дверей виявлено взаємовідношення: життя/сон – двері – смерть/пробудження” [4, с. 68]. За усвідомленням життя як тимчасового періоду сну “мислиться необхідність морального пробудження... звернення до позачасовості, у вічне, досконале, справжнє життя, що зрозуміле і прийнято героєм як існування в загальній Любові. Можливість проникнення в інший план Буття, в світ божественних істин має місце саме в пограничних ситуаціях” [4, с. 68]. Знаходження в психологічно пограничній реальності – особливе положення Андрія Болконського в Бутті, кризовий момент, придбання ним досвіду буття в смерті. Саме в умовах порогової ситуації між життям і смертю відбувається, як пише В. Н. Топоров, обмін цінностей, їх переоцінка і переродження [8, с. 151].

Граничне уявлення відходу-виходу демонструє в розробці теми смерті І. Бродський: “Он шел умирать. И не в уличный гул он, дверь отворивши руками, шагнул, но в глухонемые владения смерти. Он шел по пространству, лишенному тверди, он слышал, что время утратило звук”. В. Маринчак коментує підкреслену зворотність цього смислового образу: “Дім буття, мова культури, символіки влаштована так, що, дійшовши до певної межі, ти можеш змінити точку зору і, наприклад, відкрити для себе зворотну перспективу. Якщо смерть у всьому протилежна до життя, то і слід поглянути на все “з того боку” і побачити все в “оберненому” вигляді” [3]. Ствердження граничного негативного стану актуалізує зусилля його подолання.

У “Війні і мирі” є і інший сенс символу дверей. Головна суть – в уявленні співвідношення понять *Бог* і *Життя*. У християнській культурі це співвідношення піддається розвитку і ускладненню, знаходить сакрально-символічний сенс. Двері символізують зіставлення профанного і сакрального світів, як ми відзначали раніше. Христос говорить: “Я – двері”. Л. Толстой коментує біблійний текст так: “Ісус – двері життя. Він говорить, що всяких доріг багато, але вхід завжди один... і для життя людей є вихід, цей вихід є розуміння життя, то, чому Він учить” [4, с. 68]. Богородицю християни іменують “Дверима Спасіння”, сподіваючись на її милосердя і допомогу на неминучому рубежі життя/смерті. Релігійний символізм проявляється у храмовій архітектурі: троє дверей християнської церкви означають віру, надію і милосердя.

Для поглиблення інтерпретації толстовського мотиву відкриття дверей у вічність О. Панова згадує міфологічну конструкцію Космічної людини – першооснови світу, що охоплює і містить в собі весь Всесвіт (Пуруша, Пань-Гу, Гайомарт, в пізніших культурних варіантах Будда, Крішна, Христос). За версією К. Юнга, Космічний велетень є універсальним архетипом, що мешкає в свідомості кожної людини, внутрішній психічний образ “великої особистості”, безсмертна частина Я, що обер-

тає душу до первинного вічного стану Буття, орієнтована на ідеал цілісності і завершеності [4, с. 69]. Двері в такій інтерпретації дозволяють відкрити єдність світу в його макро-мікрокосмічній відповідності. Двері виступають символом відвертості, точкою зустрічі.

На рівні архетипу двері сприймаються також як місце ініціації, поглинання невідомим, хаотичним і напружене подолання цієї небезпеки хаосу, прийняття порядку нового простору. Пороговий простір зіштовхує традиційні опозиції: вузькість і пільма в нім протиставлені широчині і світлу, як розмірковує українська дослідниця Г. Л. Коптева. “Їх періодичне подолання і переживана напруга призводить до ефекту катарсису, до метафоризації і символізації, переводячи сприйняття від мирського до сакрального” [2, с. 24].

У топографії Дому значення дверей протилежне до стіни, як доступ і отвір протилежний до загороди і перешкоди. Вони діалектично взаємозв’язані: не було б стіни, не потрібні були б і двері. Двері не лише відкривають, але і символізують закритість простору за стіною. Прийнятним і визнаним є вхід на інокультурну територію саме через двері. Також двері протиставляються вікну. Як і вони, вікно виконує функцію рубежу. Але, якщо двері – це офіційний кордон, що відділяє безпечний простір від місця Чужого, то вікно є нерегламентованим входом-виходом, яким користуються лише у виняткових випадках. Вікно дозволяє спілкуватися і обмінюватися інформацією, але тримає суб’єкта в межах домашнього світу. Пригадаємо знамените “Прорубати вікно до Європи”. Порівняємо з недавнім висловлюванням державного секретаря президента Польщі К. Щерського: “Європа не повинна зачиняти двері для України, яка зробила свій європейський вибір”.

Таким чином, двері означають місце існування певної структури і місце виходу за її межі. Саме у цьому переході, перетині кордону виявляється подія дверей, вважаємо ми услід за філософом Ю. А. Разіновим, який згадує судження Гайдеггера про чашу, котра “як вміщуюча місткість здійснюється в події підношення” [6, с. 19]. Проходячи крізь двері, ми вторгаємося в область, яка спочатку вважається такою, що знаходиться за перешкодою. Зустріч з іншою культурою неможлива без виходу за двері своєї культури, символічного розкриття перешкоди і переходу в “отвір”, тобто незаповнений простір культурного пограниччя. Отвір виникає в результаті вилучення фрагмента якогось природного або штучного середовища. Отвір як феномен розмикання, розтиснення і випростання того, що спочатку перебуває замкнутим в-собі, вказує на порожню форму, готову до заповнення. Саме тут спочатку являється нам інша культура, якщо підготовлено місце для її входження до нашого культурного буття. Якщо метою міжкультурної комунікації є розуміння,

ми повинні бути готовими до того, що у дверному отворі завжди є щось важливе для нас, до чого ми маємо бути відкриті. І навіть якщо це щось не є актуальним, граничний простір отвору містить можливість такого явища. Для того, щоб отвір став дверима, необхідний акт трансцендентного переходу “за”.

Як феномен межі, двері вказують не тільки на транзитивність, а і на відмінність перед-граниччя і за-граниччя. Перед-граниччя є світом визначеності, простір за кордоном невизначений і таємничий. Ю. А. Разінов нагадує, що наше повсякденне буття в світі, згідно Дж. Міду і А. Шюцу, засновано на рутинних взаємодіях і підтверджених чеканнях [6, с. 17]. Але навіть в повсякденності слід бути чуйним і обережним, бо те, що нас чекає за дверима, ми, кінець кінцем, визнаємо, лише переступивши їх поріг. Важливим для нашого дослідження уявляється пошук фундаментальної різниці в характері буття “перед” і “за”.

Йдеться як про філософське пізнання, так і про життєдіяльність структури повсякденності. Відносно пошуку об’єктивної істини позиція *перед дверима* перетворюється на чергу переходів, довгий шлях. Коли Аристотель говорив, що істина подібна дверям, мимо котрих не пройдеш, він мав на увазі і місце, отвір як пусту відкритість істини, і шлях до знання, яке містить повний та детальний зміст істини.

Давньогрецькі мислителі знанню протиставляли думку. Знання прагне відбивати об’єктивні властивості об’єкту, а думка, міркування (doxa) – стан свідомості суб’єкта, чим здобула у античних філософів маркер недостовірності. У філософській традиції визначальним в цьому плані є пролог (проемія, що буквально означає “переддвер’я”) до поетичного трактату Парменіда “Про природу”, де героєві обіцяно дізнатися “як переконливої Істини непогрішне серце, так і думки смертних, в яких немає вірності точної” [5]. Рівень запитання визначає характер відповідей. Двері в область метафізичного запитання “в структурі наявного світу посилають до буття як такого, що не знає розділення, не має внутрішніх і зовнішніх меж, а отже, дверей і переходів. За воротами Парменіда – суцільний і однорідний світ бездвер’я” [6, с. 19]. За ними – світ істинного буття і “божественної розмірності, в яку людина може увійти, лише звернувши з “людської стежки”, тобто переставши мислити людським чином” [6, с. 19]. Тобто умовою входження у Дім істини є перетворення душі, досвід втрати освоєного, принесений в жертву пересічний світ, що залишається за порогом.

За Парменідом, шлях до істини довгий, з множиною переходів в проемії як території думки. В рамці повсякденності думка, що ґрунтується на сумніві і міркуванні, грає дуже важливу роль, цінується в прос-

торі комунікації. Це положення блискуче обговорював Жак Дерріда на прикладі філософії Левінаса, яка за його словами, “відкриває нам зовсім інші двері, чим філософія Гайдегера. Відкриваючи перед нами ці двері, Левінас не звертається до питання про Істину. Його двері відкриваються перед Іншим, це двері гостинності, через які людська множина сприймає етико-політичний орієнтир на Іншого, – у бік його нескінченного позаположення і трансцендентності” [7, с. 28]. В міжкультурній комунікації (і в будь-якому іншому виді комунікації як суб’єкт-суб’єктного конструкту) сплетені і мають рівне значення і об’єктивне знання, і суб’єктивні думки.

Погодимось із Ю. А. Разіновим, що “онтологічно світ переддвер’я створюється тягою за горизонт... ми спонукаємо нуждою, тугою і цікавістю” [6, с. 19]. Переддвер’я постає місцем приготування до події. Цей горизонт очікування ще не дає гарантії, що зустріч відбудеться. Навпаки, подія конститується можливістю “не-приходу”, тим, що взагалі може не статися. Тут відмітним моментом дорожньої карти є затримка в часі, запинка у мові, заминання у русі. У нерішучості ми ставимо собі питання: “Що чекає нас за межею свого світу?” Варіанти комунікації з Іншим, нерозуміння його і бажання зустрічі відбиваються в таких оборотах розмови, як “достукатися до нього”, “ломитися у відкриті двері”, “підібрати до нього ключик”.

Перетин через кордон вимагає прав, тому переступання на іншу територію вводить нас в певне правове поле. Його може супроводжувати спеціальний набір пограничних дій: перевірку документів, персональний огляд у випадку державного кордону, перерізання стрічки при відкритті нового культурного закладу, ритуал вітання, властивий приймаючій культурі. Кордон – це область заборон, їх ігнорування веде до встановлення статусу порушника “за межами”. Недаремно латинське *fornix* (арка, критий хід) також має значення “розпусник”, тобто людина, яка перейшла межі культурних норм і тому віддана відразу, виключена, “відпущена з громади”. На той же сенс натякає російське “развратник”, тобто той, кого відвернули від міських воріт (хто отримав “від воріт поворот”), став чужим і живе на задвірках [6, с. 23].

Обмеження означає територію прихованого, такого, що оберігається. Йдеться про сферу приватного (того, що ми самі ретельно приховуємо, інтимного) або сакрального (прихованого без нашої участі). Переступання через кордон відкриває нам публічне (опозиційне приватному) і веде до розчаклування сакрального. Проте це два окремих процеси зі своїми специфічними механізмами, аналіз яких буде подано в наступному дослідженні.

Функція регуляції доступу для певної категорії осіб або груп ставить двері в один ряд з основними комунікативними поняттями. Збираючись за дверима, людські співтовариства закріплюють свою позицію у світі, визначаючи власні закони гостинності і ворожнечі – закони політики, закони життя спільно. Тому Спіноза називав двері матеріальною, структурною, архітектурною апріорністю спільноти як такої [7, с. 33].

Висновки. Представлений аналіз дверей як архітектурної події і метафори виявляє модус буття в знаку. Символізм дверей обумовлений їх топологічною функцією. Вдивляючись в символ, можна зрозуміти “вертикаль сенсу”, архаїчні підстави тієї або іншої культури. Нашій свідомості і досі властива потреба у фіксації просторових меж, а двері співвідносяться в людському уявленні з початком і кінцем певного простору. Двері є константою домашнього світу і рухливим фрагментом межі. Сутність зустрічі культурних світів виявляється у формах перетину межі домашнього світу і прориву у чужий світ. У момент переходу, у пороговому просторі актуалізується єдність “тут” і “там”. Двері постають символом з’єднання, в них змикається внутрішнє і зовнішнє, окреслюючи топографію буття “між”, поєднуючи *перед-граниччя* і *за-граниччя*. Акт розкриття дверей створює багатозначну семантичну складку.

Література

1. Ганапати Стапати В. Архитектура Древней Индии. Васту шастра / В. Ганапати Стапати [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.spatiul.us/vastu-shastra>
2. Коптева Г. Л. Семантика “порога” в архитектурной ритмике городской среды / Г. Л. Коптева. – Х. : ХНАМГ, 2009. – 104 с.
3. Маринчак В. А. Дом бытия / В. А. Маринчак // Вестник Харьковского ун-та. – 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.akhmatova.org/articles2/marinchak.htm>
4. Панова О. Б. Язык символов эпоса Л. Н. Толстого (небо – земля – дверь – круг) / О. Б. Панова // Язык и культура. – 2008. – № 4. – С. 60–75.
5. Парменид. О природе / Парменид [Электронный ресурс]. – Режим доступа : phil.ulstu.ru/files/studentam/2.1_parmenid.pdf
6. Разинов Ю. А. Дверь / Ю. А. Разинов // *Mixtura verborum* 2007 : сила простых вещей : сб. ст. / под общ. ред. С. А. Лишаева. – Самара : Самар. гуманитар. акад., 2007. – С. 13–26.
7. Тариццо Д. Дверь, ведущая в мир : о человеческой архитектуре / Д. Тариццо // Новое Литературное Обозрение. – 2012. – № 2. – С. 25–37.
8. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Исследования в области мифопоэтического : Избранное / В. Н. Топоров. – М. : Прогресс – Культура, 1995. – 624 с.
9. Элиаде М. Священное и мирское / пер. с фр. / М. Элиаде. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.

Отримано 10.04.2016

Summary

Kolinko Marina. Door as a metaphor of meeting of the cultural worlds.

The multiple-valued semantics of philosophical metaphor of the door is shown in the article. Consideration of cultural existence “between” requires our appeal to toposes of frontier space.

Symbol of door as places of breaking of border and transition from existence “before” to existence “after” exposes the mechanism of meeting of the cultural worlds. Having a double symbolic value – to defence and access, door limit the home world and open possibility of intermingling with the outer world. It provides with shelter, protects from dangers, guards the secrets of the home world, presents space that more or less we are known and mastered by us. Crossing a threshold, a man extends his horizons. Doors invite to meeting, opening, contacts with other.

Thus, doors designate the place of existence of certain structure and place of going beyond her limits. The event of doors appears in this transition, crossing of border. Door as a conceptual metaphor demonstrates the mechanism of overcoming the subject of borders of cross-cultural communication.

Keywords: *door, topos, limit, frontier space, cross-cultural communication.*

УДК 364.277

Олег КУБРАК

САМОГУБСТВО В ІСТОРІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА РЕЛІГІЯХ СВІТУ

Статтю присвячено історії ставлення до феномена самогубства. Проблема суїциду розглядається з релігійної, історичної та філософської точок зору, у різних суспільствах з урахуванням специфіки їх звичаїв, соціальних оцінок поведінкових моделей.

Пошук сенсу життя пронизує всю історію людства. Суїцид, що є суто людським актом, трапляється в усіх культурах. Жан-Поль Сартр зазначав, що різниця між людиною і твариною полягає в тому, що людина може покінчити життя самогубством. Своєрідність цієї проблеми така, що, торкаючись найдавніших філософських, етичних, соціальних проблем, вона збереже свою значення і в майбутньому. Змінюється лише ставлення до суїциду залежно від специфіки історичного фону.

Ключові слова: *суїцид, міф, примітивна культура, богинки, сінапотануменон, даосизм, конфуціанство, нірвана, стоїцизм, епікурейство.*

Постановка проблеми. Суїцид як феномен існував завжди. У первісному суспільстві самогубство носило ритуальний характер. У ряді племен самогубство мало значне поширення і вважалося як дозволений і прийнятний стереотип, в інших таврувалося і суворо каралося, але все рівно було присутнім у культурі. У Стародавній Європі